

ВСЕСВІТНІ ІСТОРІЯ

УДК 94 (477.87)

КЛАСИФІКАЦІЯ ГОНЧАРНИХ ПЕЧЕЙ ВЕРХНЬОГО ПОТИССЯ
(III ст. до н.е. – IV ст. н.е.)

Мойжес В.В. (Ужгород)

У визначенні часу запровадження у Верхньому Потиссі виробництва кружального посуду і його розвитку важливим джерелом виступають гончарні печі. Їх аналіз показав, що місцеве гончарне виробництво було засноване з проникненням носіїв латенської цивілізації, традиції яких не зникли у регіоні впродовж століть. Разом з цим, запроваджувались нові технології, що відобразилось у появі гончарних печей іншої конструкції. У пізньоримський час гончарне ремесло досягло свого апогею. Створюється ціла мережа майстерень на поселеннях, а також великі гончарні центри, що було результатом приходу у регіон римських провінційних ремісників, які разом з місцевими майстрами забезпечували потреби населення у якісному кружальному посуді.

Ключові слова: Верхнє Потисся, гончарне виробництво, гончарні печі, класифікація, типи, варіанти, виробничі центри, майстерні.

Кружальний посуд у керамічних комплексах Верхньотисського регіону з'являється з V ст. до н.е. Більшість дослідників визначають його як алфельдський тип - імпорт із Тисо-Дунайського межиріччя, з області розповсюдження фрако-скіфської культури [26, с.448; 42, с.143, 145; 11, с.213]. Деякі науковці не виключають і місцеве виготовлення кружальної кераміки в цей час [31, с.206; 15, с.75].

При вирішенні питання про хронологію виникнення місцевого спеціалізованого виробництва кружального посуду важливим джерелом виступають гончарні печі регіону. Їх класифікація вже проводилася В.Г.Котигорошком [8, с.143-156], в основі якої використана праця І.Геннінга, що присвячена типології і території розповсюдження гончарних печей в Дунайському басейні I тисячоліття н.е. [29, с.81-206]. Однак, отримані за останні роки матеріали змушують повернутися до аналізу печей з метою висвітлення ключових питань зародження і розвитку гончарства Верхнього Потисся.

На сьогоднішній день на території регіону зафіксовано 301 гончарну піч латено-римського часу з 21 пункту (рис.1). Аналізу підлягають тільки 146 печей, про які маємо конкретні дані. Згідно їх конструктивних особливостей виділяємо два типи: одноярусні та двоярусні (рис.2).

Тип I. Це печі одноярусної конструкції (варіант D за І.Геннінгом). У плані вони оваловані або колоподібної форми, в розрізі куполоподібні. Розміри основи від 1 x 1,1 м до 1,3 x 1,4 м. У материк заглиблені на 0,3-0,5 м, верхня частина купола вища від давнього горизонту на 0,3-0,5 м. Дно і стінки печі обмазувалися глиною і обпалювалися. Гирло печі завширшки 0,4-0,6 м, виходило у припічну яму (рис.2). До цього типу зараховані 25 печей (табл. 1) з трьох пунктів. Дві

функціонували в I ст. до н.е. – I ст. н.е., а саме на дакійському поселенні в Підвиноградіві [16 с.132] та в Блажицях (об'єкт 16) [45, с.95, 104-105]. Всі інші датуються пізньоримським часом. Це 22 печі з Блажиць [31, с.169] та одна з Трестене при Горнаді [33, с.285-286]. Остання виділяється своєю формою та розміром. Її зовнішні параметри 1,6-1,36 м, діаметр дна 1,6 м, висота 1,2 м. Від припічної ями відокремлена материковою стінкою.

Тип II. Печі двоярусної конструкції, тобто розділені решіткою на дві частини. Нижня - камера топки, верхня - обпалу, в яку, через отвір верхньої частини купола, завантажували продукцію. Обидві камери, крім верхньої частини камери обпалу, заглиблювалися в землю. Вирізняються вони особливістю конструкції топки.

Варіант А. Печі з опорною стінкою в камері топки, що ділить її на дві частини (варіант В за І.Геннінгом). Стінка вирізалась у материк і обмазувалася глиною. Діаметр основи топки 0,9-2,7 м, висота 0,3-0,7 м, висота камери обпалу не менше 0,4 м (рис.2). До варіанту А відноситься 44 печі (табл. 1) із 13 пунктів регіону: Андрид (2) [43], Ачиш (1) [41, р.71], Блажице (4) [32, с.114-115], Добра (2) [18], Земплін (1) [19; 20, с.483], Лазурь (10) [40, р.133-142], Лужанка (2) [4], Медіешул Ауріт (13) [25; 18], Островани (1) [39, с.79, 92], Прешов II (2) [21, с.221], Сату-Маре (2) [18, р.14-15], Ченгершіма (3) [30, р.221]; Чома (1) [17, с.48-49].

Печі цього варіанту відомі з латенської доби (Андрид, Ачиш, Добра), присутні і на пам'ятках дакійської культури (Земплін, Прешов II). Традиція їх використання зберігається і в пізньоримський час, де вони представлені 36 розкопаними печами з восьми пунктів регіону (Блажице, Лазурь, Лужанка, Медіешул Ауріт,

Островани, Сату-Маре, Ченгершіма, Чома) (рис.1).

Варіант В. Це печі без опори в топці, які мають форму перевернутого усіченого конуса (варіант С за І.Геннінгом). Її основа діаметром 0,8-0,95 м, висота 0,45-0,6 м. Діаметр решітки 1,1-1,36 м, обладнана 7-8 продухами (рис.2). Даний варіант не отримав розповсюдження і представлений тільки двома печами з двох пунктів пізньоримського часу (табл. 1). Одна з Шебастовців [37, s.800-814], друга з Прешова III [23, s.47] (рис.1). В останній решітка спирається на 8 клиноподібних стовпчиків, розміщених вздовж стінок топки [23, s.47].

Варіант С. Це печі з опорним стовбуром у топці, що вирізаний в материку, обмазаний гли-

ною і обпалений до червоного кольору (варіант А за І.Геннінгом). У зрізі овальної форми. Діаметр основи печі 0,75-2 м. Висота топки 0,3-0,4 м, камери обпалу не менше 0,4 м. Розділені камери решіткою, що має від 16 до 34 продухів, розміщених по периметру двох-трьох кіл. Гирло топки висотою 0,15-0,25 м, у вигляді арки (рис.2). Цей варіант представлений 75 печами (табл. 1) з семи пунктів регіону: Берегово VI (4) [8, с.147-148, рис.3], Берегшурень (52) [22, s.68], Лужанка (12) [4; 5], Малі Ратівці (2) [6, с.56; 8, с.147], Чічаровці (1) [34, s. 73; obr.7; 35, s.87-89, 93, obr.48-49], Шебастовці (1) [37], Ченгершіма (3) [30, p.221]. Розповсюдження отримали в пізньоримський час, більшість із них (68) виявлені в промислового району Міц.

Таблиця 1.

Хронологічний розподіл гончарних печей

Типи	III – II ст. до н.е.	I ст. до н.е. – I ст. н.е.	II – IV ст. н.е.
I	-	2	23
II	A	5	36
	B	-	2
	C	-	75
Не розкопані	-	-	155
Кількість	5	5	291
Всього		301	

Аналіз печей вказує на місцеве виробництво кружалного посуду з III - II ст. до н.е., що пов'язане з проникненням у регіон носіїв латенської цивілізації - кельтів, які з III ст. до н.е. переходять від експансії до економічно-суспільного переродження [27, s.222, 289-290, 507]. Вони запроваджують в північно-східній частині Карпатської улоговини гончарне виробництво, розраховане на широкий ринок збуту. Зисновок підтверджується керамічними комплексами поселень та поховань [10, с.127; 12, с.95].

Започатковані кельтами традиції не зникають у регіоні впродовж століть. Разом з цим, в гончарстві запроваджуються нові технології, що відобразилось у появі нових конструкцій гончарних печей, відтак, в пізньоримський час гончарне ремесло Верхнього Потисся досягає свого апогею. Свідченням цього є вражаюча кількість печей (291 піч з 15 пунктів регіону) (табл.1; рис.1). Для прикладу, на пам'ятках черняхівської культури та прикарпатської групи карпатських курганів, відкрито всього 42 печі з 29 пунктів [1, с.185].

Картографування печей дозволяє стверджувати про існування двох великих виробничих центрів у Верхньому Потиссі в пізньоримський час. Перший (120 печей та десятки їх заготовок) функціонував у басейні р.Міц (Берегшурень-Лужанка-Берегово VI) [10, с.216-217] (рис.5). Зникнення такого потужного промислового центру пов'язано з наявністю виходів високопластичних каолінових глин та його географічним розміщення. Другий центр знаходився у Медіє-

шул Ауріті (Румунія). Тут на площі 8 га зафіксовано та частково розкопано [25, p.20-30] 118 печей (105 виявлено в результаті геомагнітної розвідки у травні 2010 року, повідомлення Л.Марті).

Існували також менші ремісничі центри, наприклад, у Блажице-Богдановцях [44; 31, s.189; 32] та Лазурі [18, p. 14-15], а також гончарні майстерні на поселеннях у Сату-Маре [40, p.134], Пряшові III [23, s.47], Чічаровцях [34, s.73; obr.7; 35, s.87-89, 93, obr.48-49], Чомі [17, с.48-49], Малих Ратівцях [6, с.56; 8, с.147; 14, с.79], Трстене при Горнаді [33, s.285-287], Острованах [39, s.79, 92; obr. 5] та Ченгершіми [30, p.221] (рис.1).

Початок їх функціонування дослідники відносять до кінця II ст. н.е., а найбільша виробнича завантаженість припадає на наступні століття [38, s.467-474; 31, s.189]. Асортимент продукції майстерень відзначається стандартністю форм, відсоткове співставлення яких вказує на наявність вузької спеціалізації [7, с.129; 9, с.82]. Так, в Берегові VI виробляли, насамперед, миски і глечики з штампівним декором та жбани, а в Лужанці домінують, поряд з мисками та глечиками (переважно без штампівного декору), горщики з гофрованою поверхнею і кубки. Домінуюча частина продукції збувалася в середовищі верхньотисського населення, а окремі форми (стакани з увігнутими стінками, рифлені кубки та гофровані горщики) вироблялись на замовлення і вивозились до віддалених територій [7, с.129; 10, с.260].

Значна кількість гончарних печей, виявлених на території варварського світу, порушила питання про організаторів гончарного виробництва. Із припущень та гіпотез вважаємо найбільш аргументованою думку Я.Веловейського, який пов'язав створення гончарних центрів із провінційними ремісниками. Їх прихід на північні землі був викликаний кризою Римської імперії наприкінці II - III ст. н.е. Тут вони продовжували займатися своїм ремеслом, збуваючи продукцію у середовищі місцевих племен. Продовжувачами гончарної справи на варварських землях були учні місцевого походження [46, s. 109, 403].

Серед вітчизняних дослідників таке твердження підтримує В.Г.Котигорошко [36, р.807]. На пряму участь римських провінційних майстрів у впровадженні гончарного виробництва в середовищі варварського світу вказує і Л.В.Вакуленко [2, с.10-11; 3, с.171, 253].

Підтвердження цієї думки знаходимо в широкому розповсюдженні гончарних печей двоярусної конструкції варіанта С. Вони домінують у Верхньому Потиссі, і виключно печі цього варіанту використовувалися в гончарних центрах провінції Дакії [29, s. 193-194]. На це вказує порівняльний аналіз штампів і найбільш

поширеної форми посуду – мисок [13, с.122,127, рис.9, 14].

Свідченням участі місцевих майстрів у виробництві є збереження традиційних гончарних печей кельтського типу (варіант В по І.Геннінгу) і поява нових штампів та їх комбінацій. Це дозволило виділити верхньотиську кераміку в локальну групу [8, с.155]. В подальшому ремісниками варварського світу засновуються гончарні центри. Один з таких функціонував на лівобережній частині верхів'я Вісли, а саме Нова Гута - Іголомія, де на відстані 16 км відкрито біля ста гончарних печей [47; 46; 24]. Початок їх функціонування датується III ст. н.е. [28, s.121; 24, s.96]. Тут використовувалися винятково печі двоярусної конструкції варіанту А (окрім печі №6) [46, s.104; 24, s.99]. Втім, переважно, вироблялася кераміка іншого взірця, так звана "шершава".

Наприкінці IV ст. н.е., у зв'язку з подіями Великого переселення народів, порушуються міжрегіональні економічні зв'язки, гасне життя на чисельних поселеннях. Через це зникає попит на високоякісний кружальний посуд. У результаті втрачаються технічні надбання і регіональне гончарство занепадає.

1. Бобринский А.А. Гончарные мастерские и горны Восточной Европы (по материалам II – IV вв. н.э.). – Москва, 1991. – 272 с.
2. Вакуленко Л.В. Східні Карпати в пізньоримський час (етнокультурні та соціально-економічні процеси): Автореф. дис... д-ра іст. наук. – Київ, 2009. – 31с.
3. Вакуленко Л. Українські Карпати у пізньоримський час (етнокультурні та соціально-економічні процеси). – Київ, 2010. – 302 с.
4. Котигорошко В.Г. Отчёт о НИР «Археологические исследования в зонах строительства мелиоративных систем в бассейне Верхнего Потисья и спасательно-охранные раскопки оппидума Галлиш-Ловачка и городища Малая Копаня (Закарпатская обл. УССР)». – Ужгород, 1989. – 39 с.
5. Котигорошко В.Г. Отчёт о НИР «Археологические исследования в зонах строительства мелиоративных систем и спасательно-охранные раскопки оппидума Галлиш-Ловачка и городища Малая Копаня в 1989 г.». – Ужгород, 1990. – 35 с.
6. Котигорошко В.Г. Население Закарпатья первых веков нашей эры // Археология Прикарпатья, Волини и Закарпатья (раннеславянский и древнерусский периоды). – Киев, 1990. – С. 55-58.
7. Котигорошко В.Г. Римские импорты и выделение экономических районов в Верхнем Потисье // Вестник древней истории. – 1993. – №3. – С.121-136.
8. Котигорошко В.Г. Гончарное производство в Верхнем Потисье III в. до н.э. – IV в. н.э. // Východoslovenský pravek. – 1993. – IV. – С.143-156.
9. Котигорошко В.Г. Фракийцы Верхнего Потисья (III в. до н.э. – IV в. н.э.). – Ужгород, 1995. – 131 с.
10. Котигорошко В. Верхне Потисся в давнину, 1000000 років тому – X сторіччя н.е.. – Ужгород, 2008. – 432 с.
11. Мирошшайова Е. Гальштатское заселение Юго-Восточной Словакии и его отношение к смежным областям // Доисторическое и раннеисторическое заселение Восточной Словакии в отношении к смежным областям. – Нитра, 1986. – С. 209-215.
12. Мойжес В. Класифікація кераміки Верхнього Потисся епохи латену // Науковий вісник Ужгородського університету. – Серія Історія. – 2010. – Вип.24. – С. 90-105.
13. Мойжес В. Класифікація кераміки Верхнього Потисся пізньоримського часу // Карпатика: Старажитності Карпатського ареалу. – Ужгород, 2010. – Вип. – 39. – С.115-149.
14. Пеняк П. Давнє гончарство Закарпаття. – Ужгород, 2007. – 103 с.
15. Попович І.І. Закарпаття за доби раннього заліза. – Kraków-Lwów, 2006. – 121 с.

16. Прохненко І.А. Селище даків біля с.Підвиноградів // *Carpatica – Карпатика: Давня історія України і суміжних регіонів.* – Ужгород, 2001. – Вип.13. – С.129-139.
17. Прохненко І. Чомський археологічний комплекс // *Історичні студії: Проблеми давньої і середньовічної історії та етнології.* – Ужгород, 2007. – Вип.1. – С. 46-64.
18. Bader T., Lazin Gh. Marturii archeologice din județul Satu Mare. – Satu Mare, 1980. – 83 p.
19. Benadík B. Die spätlátenezeitliche siedlung von Zemplin in der Ostslowakei // *Germania.* – 1965. – №3. – S.63-91.
20. Benadík B. Obraz doby laténskej na Slovensku // *Slovenská archeológia.* – 1971. – XIX – II. – S.465-498.
21. Blahuta F. Nález hrnčiarskych peci z neskorej doby latenskej v Prešove // *Nove Obzory.* – 1963. – 5. – S.220-223.
22. Bóna I. Szabolcs-Szatmár megye régészeti emlékei I // *Szabolcs-Szatmár megye műemlékei.* – Budapest, 1986. – I. – Old.15-91.
23. Budínský-Krička V. Doba laténska, rímska a sťahovania národov – od Keltov k prvým Slovanom // *Dejiny Prešova.* – 1965. – I. – S. 29-58.
24. Buratinsky S. Rzemiešlnica produkcja ceramiki siwej toczonej z okresu wpływów rzymskich w Nowej Hucie i Igołomii // *Prace archeologiczne. Kultury archeologiczne I strefy kulturowe w Europie Środkowej w okresie wpływów rzymskich.* – 1976. – 22. – S.89-110.
25. Dumitrașcu S., Bader T. Asezarea dacilor liberi de la Mădieșul Aurit. – Satu Mare, 1967. – 67 p. XXII pl.
26. Dušek M. Slovensko v mladšej dobe halštatskej // *Slovenská archeológia.* – 1971. – XIX. – S.423-464.
27. Filip J. Keltové ve Střední Evropě. – Praha, 1956. – 552 s.
28. Gajewski L. Badania nad organizacją produkcji pracowni garnczarskich z okresu rzymskiego w Igołomii // *Archeologia Polski.* – 1959. – III. – S.101-158.
29. Henning J. Entwicklungstendenzen der Keramikproduktion an der mittleren und unteren Donau im I. Jahrtausend u. Z. // *Zeitschrift für Archäologie.* – 1977. – 11. – S.81-206.
30. Istvánovits E. Settlements of the Imperial Age in the Upper Tisza Region // *Študijne zvesti Archeologického Ústavu Slovenskej akadémie vied.* – 2004. – 36. – P.219-228.
31. Jurečko P. Problematika tzv. siwej keramiky v dobe rímskej so zreteľom na výsledky výskumu na východnom Slovensku // *Historica Carpatica.* – 1981. – 12. – S.169-209.
32. Jurečko P. Významné centrum hrčiarskej výroby z doby rímskej na východnom Slovensku // *NO.* – 1982. – 24. – S.113-139.
33. Jurečko P. Výskum v Trstenom pri Hornáde. (K problematike osídlenia východného Slovenska v závere 1. tisícročia pred n.e. // *Slovenská archeológia.* – 1983. – XXXI. – S. 415-442.
34. Kaminská L. Dve fázy osídlenia z doby rímskej v Čičarovciach // *Východoslovenský pravek.* – 2005. – VII. – S.57-82.
35. Kaminská L. Čičarovce – Veľká Mol'va. Výskum polykultúrneho sídliska. – Nitra, 2010. – 148 s.
36. Kotigorosko V. Ceramică ștampilată din regiunea Tisei Superioare. Romani și barbari la Frontierele Daciei Romane. Römer und Barbaren an den Grenzen des Römischen Dakiens. // *Acta Musei Porolissensis.* – 1997. – XXI. – P.809-832.
37. Lamiová-Schmiedlová M. Hrnčiarska dielňa z doby rímskej v Šebastovciach // *Archeologické rozhledy.* – 1962. – XIV. – 6. – S.800-814.
38. Lamiová-Schmiedlová M. Römerzeitliche Siedlungskeramik in der Südostslowakei // *Slovenská archeológia.* – 1969. – XVII. – 2. – S.403-501.
39. Lamiová-Schmiedlová M., Tomášová B. Nálezový horizont z prelomu doby rímskej a doby sťahovania národov na viacvrstvovom sídlisku v Ostrovanoch // *Slovenská archeológia.* – 1999. – XLVII. – 2. – S. 75-132.
40. Lazin Gh. Cuptoare dacice de ars ceramică din sec. III-IV e.n. descoperite la Satu Mare // *Studii și Comunicări Satu Mare.* – 1980. – IV. – P.133-142.
41. Lazin Gh. Descoperiri dacice din sec. III i. e. n. - I e. n. in județul Satu Mare // *Studii și Comunicări Satu Mare.* – 1982. – V-VI. – P. 69-91.
42. Miroššayová E. Problematika osídlenia východného Slovenska v dobe halštatskej // *Slovenská archeológia.* – 1987. – XXXV. – 1. – S.107-164.
43. Némethi I. Cuptoare de ars ceramică din epoca laténe de la Andrid (jud. Satu Mare) // *Studii și Cercetări de Istorie Veche.* – 1974. – XXV. – P. 579-583.
44. Pástor J. Sídliskový výskum v Blažiciach // *Študijne zvesti Archeologického Ústavu Slovenskej akadémie vied.* – 1961. – 6. – S. 83-122.
45. Pástor J. Wyniki prac wykopaliskowych Muzeum Wschodniosłowackiego w Blażicach w roku 1969 // *Acta Archaeologica Carpathica.* – 1976. – 16. – S.95-106.

46. Wielowiejski, J. Przemiany gospodarczo-społeczne u ludności południowej Polski w okresie późnolateńskim i rzymskim // *Materiały Starożytne*. – 1960. – Т. 6. – 426 s.
47. Żaki A. Igołomia. Uwagi o malopolskim ośrodku produkcji ceramiki siwej // *Archeologia*. – 1949. – III. – S.342-352.

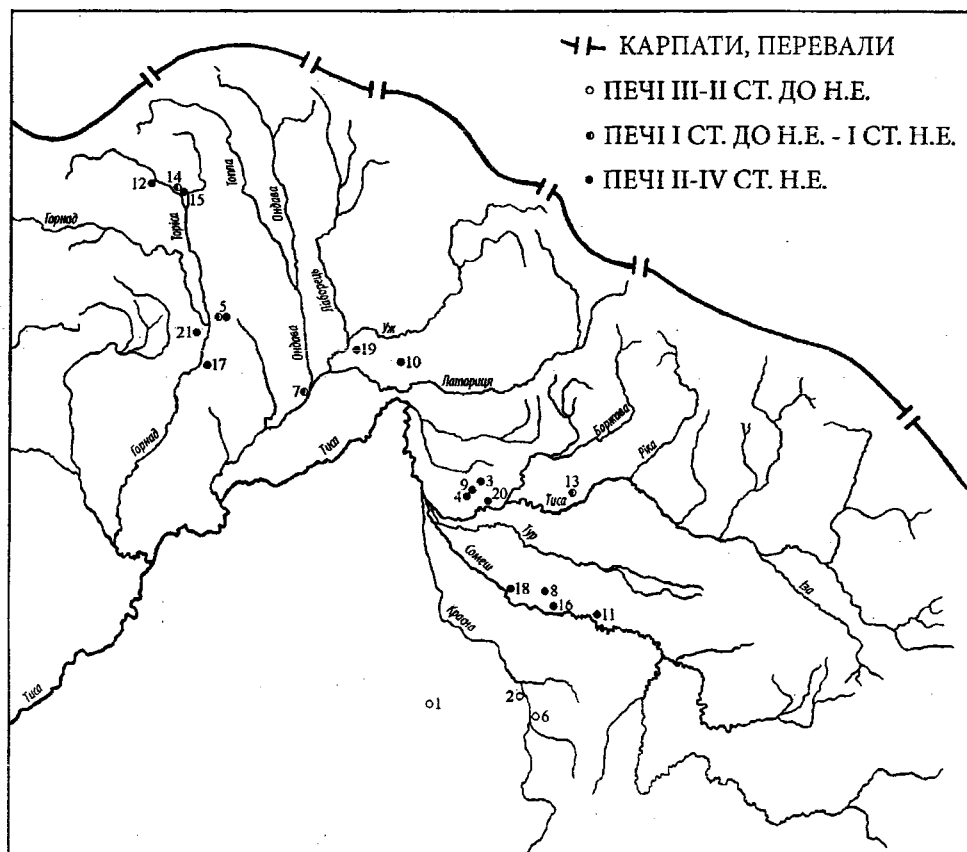

Рис. 1. Карта розміщення гончарних печей Верхнього Потисся латено-римського часу.
1 - Андрид; 2 - Ачіш; 3 - Берегово VI; 4 - Берегшурань; 5 - Блажице-Богдановці;
6 - Добра; 7 - Земплін; 8 - Лазурь; 9 - Лужанка; 10 - Малі Ратівці; 11 - Медіешул
Ауріт; 12 - Островани; 13 - Підвиноградово; 14 - Прешов II; 15 - Прешов III;
16 - Сату-Маре; 17 - Трстене при Горнаді; 18 - Ченгершіма; 19 - Чічаровці; 20 -
Чома; 21 - Шебастовці.

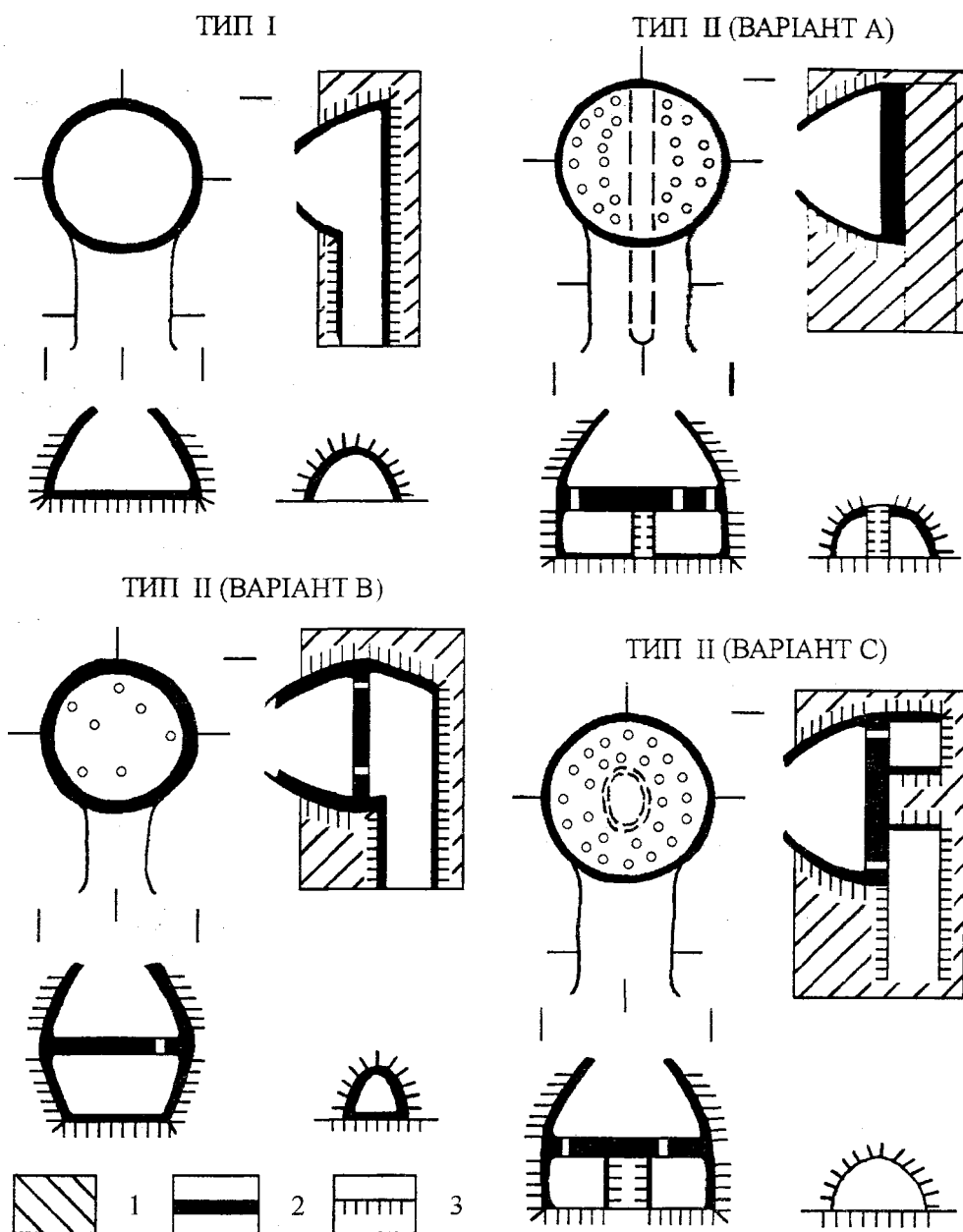

Рис. 2. Типи та варіанти гончарних печей Верхнього Потисся. 1 - материк; 2 - обмазка; 3 - пропалений шар.

РЕЗЮМЕ

КЛАССИФИКАЦИЯ ГОНЧАРНЫХ ПЕЧЕЙ ВЕРХНЕГО ПОТИСЬЯ (III в. до н.э. – IV в. н.э.)

Мойжес В.В. (Ужгород)

В определении времени возникновения в Верхнем Потисье производства гончарной посуды и его развития важным источником выступают гончарные печи. Их анализ показал, что местное гончарное производство было основано с проникновением носителей латенской цивилизации, традиции которых не исчезали в регионе на протяжении веков. Вместе с этим, внедрялись и новые технологии, что отобразилось в появлении гончарных печей другой конструкции. В позднеримское время гончарное ремесло достигло своего апогея. Создаётся целая сеть мастерских на поселениях, а также гончарные центры, что было результатом прихода в регион римских провинциальных ремесленников, которые вместе с местными мастерами обеспечивали население качественной гончарной посудой.

Ключевые слова: Верхнее Потисье, гончарное производство, гончарные печи, классификация, типы, варианты, производственные центры, мастерские.

SUMMARY

CLASSIFICATION OF UPPER TISZA REGION POTTER'S STOVES (III CENTURY BC – IV CENTURY AD)

V. Moizhes (Uzhhorod)

Pottery kilns are important source for determination of the time of introduction pottery production in Upper Tisza Region.

Analysis shows that local pottery production was founded with appearance of transmitters of La Tène civilization who's traditions wasn't disappeared in region during centuries. At the same time new technologies was introduced that was reflected in appearance of kilns of new construction. Pottery production climaxed in the late Roman time. A whole network of workshop was created in settlements and big pottery centers that was the result of arrival of roman artisans who together with local masters provided the requirements of local population in high-quality pottery products.

Key words: Upper Tisza Region, pottery, pottery kilns, classification, types, options, production centers, workshops.

УДК 94 (37) (=1.37)

ДАВНЬОРИМСЬКІ ГРОМАДЯНИ ЦАРСЬКОГО ТА РЕСПУБЛІКАНСЬКОГО ПЕРІОДІВ

Алешкевич Я.А. (Ужгород)

Стаття присвячена характеристиці та аналізу окремої соціальної категорії давньоримського населення, представники якої були носіями почесного статусу громадянина. В ній розповідається про природу походження давньоримського громадянства, характеризуються права та обов'язки давньоримських громадян, визначаються причини та наслідки втрати громадянського статусу. В залежності від обсягу прав давньоримські громадяни поділялися на дві категорії: повноправних (патриції та, з часом, плебей) та неповноправних (вільновідпущеники). У студії розповідається про процес утворення нових соціальних спільностей – прошарків давньоримських нобілів, плебсу, пролетарів, характеризується притаманна їм система цінностей. Описується давньоримська система соціальних зв'язків по лінії патрон-клієнт.

Ключові слова: соціальна історія, громадянство, соціальні прошарки, права та обов'язки громадян, патриції, плебей, пролетарі, нобілітет, негромадяни, лібертини, патрон, клієнт, стародавній Рим.

Стародавній Рим виник та тривалий час існував у вигляді відносно невеликого полісу, який був розташований на берегах річки Тибр в історичній області Лаціум, яка відносно пізно була заселена італійським племенем латинів (орієнтовно у X ст. до н.е.). Легендарною датою заснування Риму є 753 р. до н.е. Частково ця дата підтверджена археологією. Ця наука стверджує,

що приблизно у VIII ст. до н.е. за 25 км від гирла Тибру на кількох навколишніх пагорбах (Паладин, Есквілін, Квірінал) з'являються перші поселення [3, с.12]. Силою їх мешканців на пагорбі Капітолій була побудована фортеця - своєрідний Акрополь (у давньоримському розумінні), а між пагорбами була облаштована досить велика площа - Форум (аналог ранньогрецької Агори).